

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338:330.3

Любачівська Р.З., аспірант кафедри
європейської інтеграції
*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ІННОВАЦІЙНА АКТИВНІСТЬ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ДОСВІД ЄС

Любачівська Р.З. Інноваційна активність Київської області: досвід ЄС. У статті розглянуто інноваційну діяльність Київської області за період 2011–2015 рр. Зокрема, проаналізовано основні економічні показники розвитку Київської області; інноваційну активність промислових підприємств за обсягом витрат на інновації та реалізованої інноваційної продукції в Україні та за її межами; розподіл заявок і патентів на винаходи та корисні моделі. На підставі проведеного аналізу зазначено, що високий потенціал та наявність ресурсів області дає змогу створювати високотехнологічні товари, інноваційну продукцію, нові ідеї, що сприятиме стійкому економічному зростанню і посиленню місця регіону в інноваційній політиці в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційна продукція, промислові підприємства, Київська область.

Любачевская Р.З. Инновационная активность Киевской области: опыт ЕС. В статье рассмотрена инновационная деятельность Киевской области за период 2011–2015 гг. В частности, проанализированы основные экономические показатели развития Киевской области; инновационная активность промышленных предприятий по объему затрат на инновации и реализованной инновационной продукции в Украине и за ее пределами; распределение заявок и патентов на изобретения и полезные модели. На основании проведенного анализа отмечено, что высокий потенциал и наличие ресурсов области позволяет создавать высокотехнологичные товары, инновационную продукцию, новые идеи, способствовать устойчивому экономическому росту и усилению места региона в инновационной политике в Украине.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационная продукция, промышленные предприятия, Киевская область.

Liubachivska R.Z. Innovation activity of Kiev region: the EU experience. The article considers the innovation activity of Kyiv region for the period of 2011–2015. In particular, the main economic indicators of the development of Kyiv region, the innovation activity of industrial enterprises in terms of expenses for innovations and realized innovative products in Ukraine and beyond, the distribution of applications and patents for inventions and utility models are analyzed. The high potential and resources availability of the region allows to create hightechology products and reveal new opportunities that will strengthen the region's place in innovation policy of Ukraine.

Key words: innovations, innovation activity, innovative products, industrial enterprises, Kyiv region.

Постановка проблеми. Політичний дисбаланс у країні негативно вплинув на макроекономічні показники регіонів України. Інноваційна активність значно спадає, що приводить до зниження обсягу інноваційних товарів. Серед стимуляторів конкурентоспроможності країни та регіонів є інноваційна діяльність, що сприяє виходу інноваційних товарів на світові ринки та збільшує перспективу залучення іноземних активів. Київська область має привабливе географічне положення, розвинуту сферу послуг, що становить дві третини у структурі ВДВ, дивер-

сифіковану промислову галузь, сільськогосподарське виробництво, харчову та легку промисловість. Водночас усі ці сфери вимагають активізації інноваційних та інвестиційних процесів підвищення інтенсивності подальшого розвитку та підвищення конкурентоспроможності на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності регіонів, інноваційні підходи до регіонального розвитку досліджували такі вчені, як С. Бабінська, А. Гальчинський, М. Гаман, З. Гера-

симчук, А. Загородній, Ю. Полякова, Л. Федулова, Р. Яковенко та інші. Також значна кількість праць присвячена дослідженням інноваційної діяльності окремих регіонів України. Зокрема, А. Карпенко [1] аналізував стан інноваційної діяльності в Запорізькому регіоні, І. Грязнов та О. Новицька [2] розглядали проблеми інноваційної діяльності Донецької області, С. Нетеса [3] досліджував розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств у Полтавській області, С. Бондаренко [4] надав аналітичну оцінку динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону, О. Цогла [5] досліджувала інноваційний розвиток промислових підприємств Львівщини тощо.

Постановка завдання. Метою статті є визначення негативних та позитивних тенденцій інноваційної активності у Київській області. Аналіз динаміки показників інноваційної діяльності промислових підприємств Київської області за період 2011–2015 рр. дасть можливість виявити основні проблеми та перешкоди у процесі їх подальшого розвитку та запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад основних результатів. В умовах політичного дисбалансу в останній період (2015–2017 рр.) регіони України зазнали значних проблем та викликів. Низький інноваційний потенціал, відсутність робочих місць, слабка інфраструктура та хаотична інвестиційна діяльність стали основними гострими проблемами для розвитку регіонів. Імплементация комплексної стратегії розвитку регіонів є невід'ємною частиною підтримки менш розвинених та/або занепалих регіонів. Інновації в регіоні повинні розглядатися як можливість прискореного розвитку, високої конкурентності серед регіонів та можливості отримання прибутків для вдосконалення інфраструктури і покращення соціального життя. Отже, формування інноваційної економіки у регіоні вимагає ресурсів, інвестицій та науково-технологічних кадрів.

Варто зазначити, що більшість країн – членів Європейського союзу (28 країн), а також країн – членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) (34 країни) вже перейшли від постіндустріальної економіки до економіки, що базується на знаннях із високою часткою послуг і високотехнологічних видів виробництва. Нові світові «мотори» – Бразилія, Індія, Китай (трійка з групи BRICS, до якої також входять Росія та Південна Африка, однак їхні тренди розвитку інші), незважаючи на високі темпи індустріалізації та експансії промислового і сільськогосподарського виробництва, також поступово переходять у стадію нарощування наукоємних та інноваційних сфер виробництва з високою доданою вартістю [6, с. 35–36].

В основу розвитку європейських регіонів закладено, що регіональна політика є стратегічною інвестиційною політикою, яка орієнтована на всі регіони і

міста ЄС, щоб підвищити їх економічне зростання і поліпшити якість життя населення; а також підтримкою та висловленням солідарності менш розвиненим регіонам.

У звіті про регіональний інноваційний союз ЄС 2015 р. зазначено, що інноваційну ефективність можна вимірювати за допомогою комбінованого показника, який складається зі зведеного інноваційного індексу [7, с. 7], в якому головними індикаторами є інструменти реалізації інновацій, діяльність компаній та вихідні результати. Серед них основними складниками є оцінка людських ресурсів, відкритість, досконалість та привабливість дослідної системи, фінансування, інвестування компаній, зв'язки між суб'єктами підприємництва, інтелектуальні активи, створення нових продуктів та економічні наслідки.

Основні етапи реалізації регіональної політики ЄС наведені у табл. 1. Загальною стратегією з надання сприяння і підтримки загального гармонійного розвитку держав-членів ЄС та їх регіонів є політика згуртування та сприяння. Ця політика реалізується національними та регіональними органами у співпраці з Європейською Комісією. Регіони класифікуються залежно від їх валового внутрішнього продукту (ВВП) як більш розвинені, перехідні або менш розвинені. Залежно від цього Європейські фонди забезпечують від 50% до 85% від загального обсягу фінансування проєктів. Для підтримки регіонів виокремлюють три основні фонди – Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування і Європейський соціальний фонд, а також допоміжні органи, які працюють спільно з основними фондами, – Європейський сільськогосподарський фонд сприяння розвитку села і Європейський фонд для прибережних морських територій та розвитку рибальства. Разом ці фонди становлять Європейські структурні та інвестиційні фонди. Європейська політика згуртування прив'язана до бюджетного циклу: кожні сім років узгоджується регіональний бюджет ЄС та формуються основні принципи і цілі.

Отже, відповідно до європейської політики згуртування 2014–2020 рр. на інноваційну діяльність припадає близько 30% фінансування. Збільшення фінансування має на меті формування справжньої територіальної політики, заснованої на інноваціях. За даними Inno Policy Trendchart, близько 40% фінансових інструментів зосереджено на підтримці НДДКР та інновацій ЄС у сфері досліджень, науки і техніки.

В Україні новим кроком у підтримці та розвитку регіонів є створення Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) (12 січня 2012 року № 4318-VI Бюджетний кодекс України було доповнено статтею 24-1 такого змісту: «Стаття 24-1. Державний фонд регіонального розвитку, призначенням якого є прискорення соціально-економічного розвитку регіонів України, переведення державних інструментів розви-

Етапи формування регіональної політики ЄС

Період імплементації	Бюджет	Принципи
1957–1987 рр.	1,4 млрд. рахункових одиниць (використовувана тоді валюта)	«Витоки політики згуртування та регіональної політики ЄС»
1989–1993 рр.	64 млрд. євро	«Від проектів до програм»: – зосередження уваги на найбільш вразливих і відсталих регіонах; – багаторічне програмування; – стратегічна орієнтація інвестицій; – залучення регіональних і місцевих партнерів.
1994–1999 рр.	168 млрд. євро	«Консолідація і подвоєння зусиль»: – концентрація – кошти структурних фондів повинні направлятися у найбільш проблемні регіони; – програмування – кошти фондів повинні витрачатися відповідно до довготривалих програм регіонального розвитку, що об'єднують у собі безліч дрібніших проектів розвитку регіонів; – взаємодоповнення – кошти, які виділяються ЄС на розвиток регіонів, не можуть і не повинні замінювати кошти, які витрачаються національними державами на регіональну політику; – партнерства – участь трьох сторін – держави, регіону та ЄС – у процесі розроблення, моніторингу та оцінки виконання програм регіонального розвитку.
2000–2006 рр.	213 млрд. євро для 15 існуючих членів та 22 млрд. євро для нових країн-членів (2004–2006)	«Зробити розширення ЄС успішним»: – сприяння розвитку відсталих регіонів; – підтримка економічних і соціальних перетворень на територіях, які стикаються зі структурними проблемами; – модернізація систем освіти, професійної підготовки і політики зайнятості.
2007–2013 рр.	347 млрд. євро (з яких 25% було виділено на дослідження та інновації і 30% для екологічної інфраструктури та заходів із боротьби зі зміною клімату)	«Зосередження уваги на зростанні та робочих місцях»: – регіональна конкурентоспроможність і зайнятість; – європейська територіальна співпраця; – конвергенція.
2014–2020 рр.	351,8 млрд. євро	«Єднання»: – дослідження та інновації; – конкурентоспроможність; – перехід до низьковуглецевої економіки.

Джерело: [8]

тку регіонів на нову основу, відхід від старої практики фінансування» [9]. Створення ДФРР дає змогу започаткувати в Україні фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації. Основна перевага ДФРР полягає у новій схемі фінансування та розподілу коштів на проекти. Визначено умови участі місцевих бюджетів у співфінансуванні відповідних проектів.

Більшість європейських регіонів для оцінки своєї інноваційної діяльності та формулювання нових цілей розробляють регіональні інноваційні стратегії та регіональні технологічні плани. Таким чином, регіони розробляють стратегію, формують план дій та визначають заходи щодо сприяння розвитку регіональної інноваційної діяльності та конкуренто-

спроможності за рахунок оптимізації інноваційної політики та інфраструктури. Методологічна концепція покращення соціально-економічного середовища Київської області закладена в документі «Стратегія розвитку Київської області на період до 2020 року», яка затверджена рішенням Київської обласної ради від 04.12.2014 р. [10]. За різними підходами до типологізації регіонів Київська область належить до групи областей, які мають середній рівень урбанізації з малими міськими центрами, а за типом економіки – з орієнтацією на сферу послуг та середнім рівнем розвитку з дещо вищими темпами економічного росту [10, с. 16]. До стратегічних цілей розвитку Київської області на період до 2020 р. належить: 1) стійке економічне зростання на основі інноваційного розвитку багатогалузевої

економіки; 2) висока якість життя людини; 3) збереження та розвиток територій [10, с. 40–41]. Слід зазначити, що у Київській області провідними галузями промисловості є машинобудування, металообробка, харчова, електроенергетична, легка, хімічна і нафтохімічна, деревообробна, целюлозно-паперова, а також виробництво будівельних матеріалів. Промисловий комплекс базується на потужній електроенергетиці (Київські ГЕС і ГАЕС, Трипільська ТЕС), а також газі (газопроводи з Харківщини і частково з Росії) та кам'яному вугіллі (з Донбасу) [11]. Також потужними є галузі харчової, легкої промисловості та сільськогосподарське виробництво. Отже, така багатогалузева структура області свідчить про потужний потенціал, але водночас застарілі технології, низький рівень інвестицій, несприятливе ділове середовище гальмують інноваційну діяльність всього регіону.

За економічними показниками Київська область посідає третю сходинку у рейтингу економічного розвитку регіонів за 2015 р. [12]. Валовий регіональний продукт регіону на кінець 2015 р. становив 104 030 млн. грн. і зріс на 63% за період 2011–2015 рр. Інвестиційний клімат регіону вважаємо сприятливим, про що свідчить позитивна динаміка як прямих, так і капітальних інвестицій. Загальна структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності засвідчує, що за останні роки найбільше капіталовкладень припадає на такі галузі, як промисловість, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, сільське господарство, транспорт та зв'язок, загальна питома вага яких становить 94,1% всього обласного обсягу інвестицій [10, с. 18]. У зовнішньоекономічному товарообігу Київської області імпорту товарів значно переважає обсяги експорту, що спричиняє значне негативне сальдо зовнішньо-

торговельного балансу. Протягом 2011–2014 рр. спостерігається щорічне зростання експорту на 10–15% та більш значне зниження імпорту (див. табл. 2).

Упродовж 2011–2015 рр. обсяги витрат на ведення інноваційної діяльності постійно коливалися (див. рис. 1). Збільшилися на 20% витрати на інновації у 2012 р. і становили 18 247 млн. грн., що є найвищим показником за період 2011–2015 рр. Після 2012 р. витрати на інновації різко скорочувалися і досягли у 2015 р. позначки 144,77 млн. грн. Низький обсяг витрат є результатом політичних подій у період 2013–2014 рр., які вплинули на імідж України: іноземні та вітчизняні інвестори припинили фінансування інновацій у промисловість через високі ризики. Водночас спостерігалось і недостатнє фінансування державою через відсутність коштів на інноваційну політику країни загалом. Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції за 2015 р. становив 618,8 млн. грн., що є найнижчим показником за останні 5 років. За підсумками 2015 р. 9 промислових підприємств (див. табл. 2) Київської області експортували інноваційної продукції на 137,6 млн. грн. Девальвація національної валюти та низька інноваційна новизна негативно впливають на конкурентну боротьбу з іноземними компаніями.

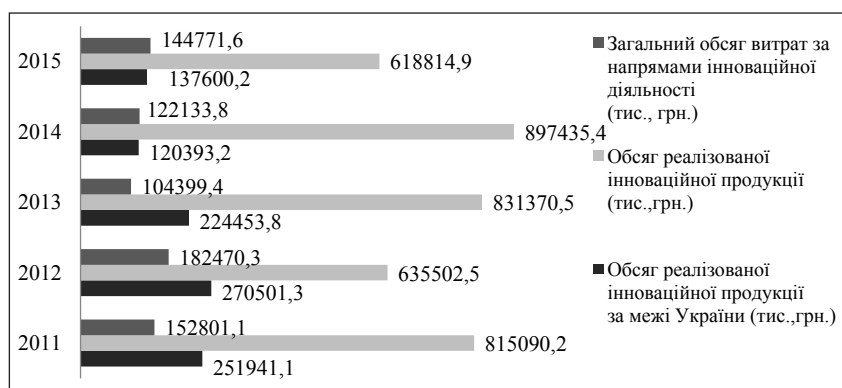

Рис. 1. Загальний обсяг витрат на інновації та реалізовану інноваційну продукцію Київської області, 2011–2015 рр.

Джерело: Складено автором самостійно на основі [14–18]

Таблиця 2

Економічні показники Київської області, 2011–2015 рр.

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Валовий регіональний продукт (млн. грн)	38 220	69 663	68 931	79 561	104 030
Капітальні інвестиції (млн. грн)	15 334,3	19 375,8	19 462,7	18 264,1	22 936,1
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) (млн. дол. США)	1611,1	1751,7	1948,3	–	–
Доходи населення (млн. грн)	48 990	55 941	58 894	63 342	74 798
Обсяги експорту товарів (тис. дол. США)	1 696 203,8	1 982 972,1	1 973 749,9	1 852 294,6	1 690 436,6
Обсяги імпорту товарів (тис. дол. США)	4 260 306,0	4 793 231,8	4 734 789,3	3 759 061,5	2 587 043,9

Джерело: складено автором самостійно на основі [13]

У Київській області у 2015 рр. за напрямом реалізації інновацій функціонувало 330 підприємств, що є найнижчим показником за період 2011–2015 рр. Серед регіонів вищою за середню в Україні частка інноваційно-активних підприємств була в Миколаївській, Харківській, Кіровоградській, Івано-Франківській, Запорізькій, Херсонській, Сумській, Одеській, Львівській і Тернопільській областях [14, с. 1]. У сучасних умовах серед промислових підприємств, що впроваджували інновації, відбуваються коливання, спостерігаємо їх зменшення на 7 одиниць у 2015 р. у порівнянні з попереднім роком.

Порівняно із іншими областями Київщина у 2015 р. за обсягом заявок і патентів на винаходи та корисні моделі характеризується низькими показниками (див. рис. 2). Активність щодо подачі заявок на винаходи порівняно з 2011 р. зросла на 26 заявок у 2015 р.; найнижча кількість заявок на винаходи спостерігалась у 2013 р.; проте у 2015 р. найвищий результат показали Харківська область та м. Київ. У період 2011–2015 рр. розподіл заявок на корисні моделі є стабільним та коливається на 10 пунктів. Проте, порівнюючи з Харківською областю, де у 2015 р. було подано 1165 заявок на корисні моделі, Київщина поступається у 6 разів. Лідерами серед подачі патентів на винаходи до Державних реєстрів України у 2015 р. стали Харківська (211 патентів) та Дніпропетровська (161 патент) області, що у 5 раз перевищує патентну активність на винаходи Київської області. До Державних реєстрів України у 2015 р. внесено 161 патент на корисні моделі, що у 7 разів менше, ніж у Харківській області (1094 патенти на корисні моделі).

Отже, нестабільна та розбалансована інноваційна діяльність Київської області вимагає такої новітньої системи, яка дасть змогу генерувати інноваційні ідеї та передавати знання в регіоні та за його межі. Одним із завдань інноваційної модернізації з урахуванням досвіду країн ЄС та інших країн-членів ОЕСР є створення кластерів, центрів трансферу технологій, технопарків, бізнес-інкубаторів на базі ВНЗ та науково-дослідних інститутів, венчурних фондів та інших фінансових механізмів. Досвід використання кластерного підходу дає можливість стверджувати, що нововведення створюють не в ізольованих компаніях, а здебільшого у динамічно працюючих угрупованнях. Висококваліфіковані наукові кадри асимілюють наявні знання і виробляють нові ідеї та продукцію. У 2009 р. Президія НАН України схвалила Порядок створення та функціонування національних інноваційних кластерів, розроблений робочою групою з представників Держінвестицій України та НАН України, і затвердила перелік установ та організацій НАН України – потенційних учасників національних інноваційних кластерів, які визначені згідно зі стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності. До складу увійшов і національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування» (м. Київ та Київська обл.) [19].

Висновки. Київська область має багатогалузеву економіку та вигідне географічне розташування; у межах області знаходиться м. Київ, яке є

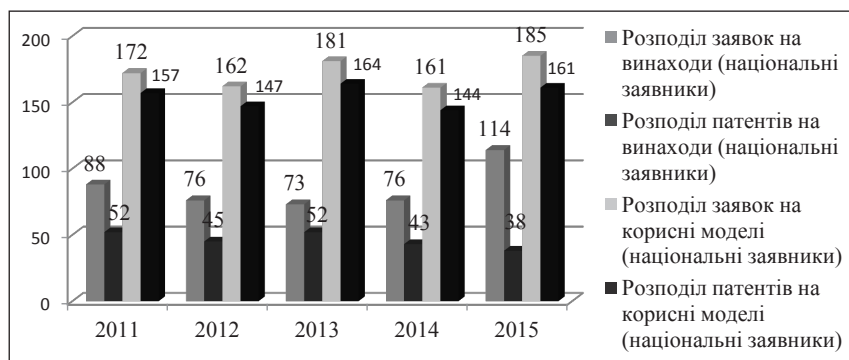

Рис. 2. Розподіл заявок і патентів на винаходи та корисні моделі Київської області, 2011–2015 рр.

Джерело: складено автором самостійно на основі [14–18]

затвердила перелік установ та організацій НАН України – потенційних учасників національних інноваційних кластерів, які визначені згідно зі стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності. До складу увійшов і національний інноваційний кластер «Нові продукти харчування» (м. Київ та Київська обл.) [19].

Висновки. Київська область має багатогалузеву економіку та вигідне географічне розташування; у межах області знаходиться м. Київ, яке є

Таблиця 3

Показники інноваційної діяльності промислових підприємств Київської області, 2011–2015 рр.

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Кількість промислових підприємств за напрямками проведених інновацій	473	488	504	570	330
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації	35	39	49	50	43
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	31	34	43	46	30
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за межі України	12	10	13	8	9
Кількість впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах	16	31	29	38	39
Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції на промислових підприємствах	95	100	79	115	97

Джерело: складено автором самостійно на основі [14–18]

найбільшим регіональним ринком. Важливим є розвиток в області таких інноваційно-активних галузей, як виробництво хімічних речовин і фармацевтичних препаратів, що також може позитивно вплинути на інноваційну диверсифікацію промислового виробництва. З метою покращення свого інноваційного становища Київська область повинна розглядати можливість формування регіональних кластерів та залучення іноземних інвесторів для проектів із використанням високих технологій у сільськогосподарському виробництві та видобутку енергії з альтернативних джерел. Саме ці два напрями зазначені як потенційно привабливі для подальшого економічного розвитку у SWOT-аналізі стратегії розвитку Київської області на період до 2020 р. [10, с. 32]. Серед найкритичніших проблем зниження

інноваційної активності Київської області можна виокремити низький рівень інвестицій, переважання застарілих технологій та несприятливе ділове середовище для ведення бізнесу. Для подолання проблем необхідно, по-перше, створити механізми підтримки державних науково-дослідних організацій та інших науково-дослідних структур, таких як технологічні центри, державно-приватні науково-дослідні установи тощо; по-друге, підтримати створення міжрегіональних мереж і загальних технологічних платформ із високотехнологічних послуг, інфраструктури й обладнання; по-третє, розробити проекти співпраці між представниками бізнесу та дослідниками; по-четверте, розглянути можливість для створення кластерів з урахуванням потужних виробничих секторів області.

Список літератури:

1. Карпенко А.В. Стан інноваційної діяльності в Запорізькому регіоні [Електронний ресурс] / А.В. Карпенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 1(25). – С. 130–135. – Режим доступу до ресурсу: C:/Users/user/Desktop/znptda_u_2014_1_27.pdf.
2. Грязнов І.О. Проблеми інноваційної діяльності Донецької області / І.О. Грязнов, О.В. Новицька // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: Збірник матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Красноармійськ, 20 грудня 2012 р.) / Красноармійський індустріальний інститут ДонНТУ. – В 2-х томах. – Т. 1. – Донецьк: «Світ книги», 2012. – С. 209–211.
3. Нетеса С.Ю. Розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств у Полтавській області [Електронний ресурс] / С.Ю. Нетеса, О.М. Залуніна // Молодий вчений. – 2014. – № 4(07)(1). – С. 91–94. – Режим доступу до ресурсу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_4\(07\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_4(07)_26).
4. Бондаренко С.А. Аналітична оцінка динаміки інноваційної діяльності промислових підприємств Одеської області для виявлення можливостей екологізації регіону [Електронний ресурс] / С.А. Бондаренко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 7. – С. 77–85. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_7_14.
5. Цогла О.О. Дослідження інноваційного розвитку промислових підприємств Львівщини [Електронний ресурс] / О.О. Цогла // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : збірник наукових праць. – 2015. – № 819. – С. 348–352. – Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/31628/1/44-348-352.pdf>.
6. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://surfp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf.
7. Innovation Union Scoreboard 2015 [Електронний ресурс] // European Union, Belgium. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b00c3803-a940-11e5-b528-01aa75ed71a1>.
8. History of the EU regional policy [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/history/.
9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України: Закон України від 05.10.2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 39. – Ст. 464.
10. Стратегія розвитку Київської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kyivregioneconomy.com/strategiya-kiyivskoyi-oblasti-2020>.
11. Київська область [Електронний ресурс] // Україна Сьогодні. Каталог провідних підприємств України. – Режим доступу до ресурсу: <http://rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/KyivRegion/>.
12. Рейтинг регіонів за соціально-економічним розвитком 2015 року [Електронний ресурс] // Слово і діло. Аналітичний портал. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.slovoidilo.ua/2016/02/15/infografika/suspilstvo/rejtnyehioniv-za-soczialno-ekonomichnym-rozvytkom-2015-roku>.
13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
14. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2015 рік: статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
15. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2014 рік: статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2013 рік: статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
17. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2012 рік: статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
18. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2011 рік: статистичний збірник [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm.
19. Визначено порядок створення та функціонування національних інноваційних кластерів Держінвестицій: Визначено порядок створення та функціонування національних інноваційних кластерів [Електронний ресурс] // Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=228308353&cat_id=244314797.